

Írta: Kardos Ilona

ÖRÖKBEOFAGADÓK ÉS ÖRÖKBEOFAGADOTTAK - BESZÁMOLÓ EGY ÖRÖKBEOFAGADÓ SZÜLŐCSOPORTRÓL

1994 áprilisában örökbefogadó szülő csoportot indítottunk osztályunkon. A gyermekpszichiátriai osztályokon ezt a ritka ellátási formát a szükség hozta létre. 1994 első felében hét 11 és 16 éves kor közötti súlyos magatartászavarral, állandó beilleszkedési és teljesítményproblémákkal küszködő örökbefogadott gyermeket utaltak osztályunkra, akiknek a szüleiről is már az ismerkedés kezdetén az volt a benyomásunk, hogy kétségbeesett állapotuk, depresszív színezetű zaklatottságuk miatt pszichiátriai ellátásra szorulnának. Tüneteik hátterében súlyos gyermeknevelési nehézségek, folyamatos iskolai teljesítmény- és magatartásproblémák voltak, melyekkel a szülők már évek óta sok energiával, de minimális eredménnyel küszködtek. Röviden jellemezve az örökbefogadott gyermekek és szülők lelkiállapotát, azt kell, hogy mondjuk, hogy a család valamennyi tagja krízisben szenvedett. A szülők között két olyan szülőpár volt, akik utolsó lehetőségként fogadták a beutalást, és már a felvételkor jelezték, hogy amennyiben nem kapnak érdemi segítséget, visszaadják a gyermeket.

Valamennyi gyermek 2 és 4 éves kora között került az örökbefogadó családokhoz, addig csecsemőotthoni ellátásban részesült. A gyermekek között három roma születésű volt. Tüneteik közül a magatartászavart illetően lopás, hazudozás, oppozíciós magatartásjegyek, inadekvát agresszív megnyilvánulások, a tanulási zavart illetően alacsony vagy hiányzó tanulási motiváció, gyenge iskolai teljesítmény, az érzelmi zavart illetően öngyilkossági és megsemmisülési fantáziák, inadekvát, esetleg napokig tartó elkóborlások, alacsony hőfokú emóciók emelendők ki.

A szülők nyitottak voltak ajánlatunkra, érdeklődéssel és kételkedéssel fogadták a felajánlott lehetőséget. Az első hónapokban kéthetente, majd havonta egy alkalommal tartottuk a csoportüléseket 2-2 órás időtartammal. Kezdetben, főleg a legnagyobb bajban lévő családok mindkét tagja megjelent, majd később gyakrabban az egyik szülő, inkább az anyák voltak a stabil résztvevők. A csoport 4 évig működött. Az első szülőpárok mellett később újabb örökbefogadó szülők jelentek meg, ahogyan ambulanciánkon és az intézet kórházi részlegén újabb és újabb gyermekeket ismertünk meg. A csoport nyitott jellegét végig a négy év alatt megtartottuk. A csoport vezetője a cikk írója, ko-terapeutája pedig dr. Besnyő Márta gyermekpszichiáter volt.

A négy évig működő csoport számtalan tanulsággal szolgált nemcsak a szülők, de a magunk számára is. Azt is mondhatjuk, hogy mindketten sokat tanultunk a gyerekektől és a szülőktől egyaránt.

Hogy világosabb legyen a csoportra hárult feladat, szeretném összefoglalni az örökbefogadás lélektani realitását. Az örökbefogadás három tagból áll, optimális esetben 5 szereplője van:

- a biológiai szülők,
- az örökbefogadó szülők,
- az örökbefogadott gyermek.

Kapcsolatainknak érzelmi természetrajza bonyolult és ellentmondásos.

El kell mondjuk, hogy a bonyolult lélektani helyzet csak a váza a lélektani történéseknek. Ezek mellett még több, nem kevésbé fontos vonatkozása is van az örökbefogadás egyrészt hagyományos, másrészt mégiscsak sajátos helyzetének. Erre

vonatkozóan az örökbefogadó szülőről meg kell említeni, hogy a fenti nehézségek mellett az anyák szülő szerepét nehezítheti a meddőségből fakadó önértékelési probléma, mely elsősorban az elszenvedett sérelemben gyökerezik, a vér szerinti gyermekről való lemondás szomorúsága, a terhesség kilenc hónapjának és a szülés élményének a hiánya, az örökbefogadott gyermekkel való kapcsolatban az első életévek kimaradása. Ezek a személyes nehézségek is gyengíthetik a szülői kompetenciát.

Az örökbefogadott gyermeket illetően azt kell elmondanunk, hogy különbséget kell tennünk a születés után rövidebb örökbeadott, vagy esetleg azonnal, nyílt örökbefogadással örökbe adott, és az esetleg éveket intézeti ellátásban töltött gyermekek között. A szülés után hamarosan nyílt örökbefogadással örökbe adott gyermekek abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy az egyszemélyes kapcsolatban kialakuló érzelmi, indulati szabályozás a későbbiekben megkönnyíti majd számukra a társadalmilag elfogadott, de sajátos helyzetüknek a feldolgozását. Mint ahogy életük folyamán szociális kompetenciájuk minden helyzetben jobb szinten működik. Ellenben a két-három, esetleg több éves intézményes ellátás a már korábban jelzett patológiás kötődés révén – változó személyek, munkarendfüggő személy- és attitűdváltások, az érzelmi befektetés hiánya, egészében a kaotikus viszonyulás a csecsemőhöz – olyan kóros érzelmi, indulati regulációt hoz létre, amely később rendkívüli módon megnehezíti az örökbefogadott gyermek számára az egyfelől társadalmilag elfogadott, de mégis sajátos helyzetével való megbirkózást. Mint ahogy életük folyamán szociális kompetenciájuk minden helyzetben alacsonyabb szinten működik.

Elképzelésünk szerint a csoport első feladata volt, hogy a szülőszerepben súlyosan frusztrált, magukat tehetetlennek érző szülők hasonló gondokkal küzdő közegben megoszthassák nehézségeiket. Megismerkedtünk az évek óta tartó nevelési gondokkal, a szülők sikertelen jobbitási kísérleteivel – iskolaváltások, korrepetálások sorozata – ugyanakkor a szülők a gyermek részéről azt tapasztalják, hogy a kisebb-nagyobb lopások, csavargások folytatódnak, a probléma egészében egyre nő, a gyermek pedig egyre érdektelenebb az új iskolát, új pedagógust illetően. Megismertük a szülők teljes tájékozatlanságát is az örökbefogadott gyermek érzelmi és magatartászavarát illetően. Nyilvánvaló volt ezután a következő feladat: elősegíteni a hiteles kommunikációt, eloszlatni az irreális elemeket a szülői elvárásokból. Vagyis beszélni arról, ami a családban elhallgatás, tabu, vagy éppen titok volt. Körbejárni azt, minél nagyobb a titok, annál nagyobb a teher a szülő és a gyermek számára egyaránt, hiszen tudjuk, hogy a titok izolál.

Azt tapasztaltuk, hogy az örökbefogadó szülők a mindennapokban is állandó bizonytalansággal küszködnek. Mondhatjuk úgy, hogy lélektani vonatkozásokban ingoványos talajon közlekednek. Bizonytalanságukat sokan látszat-magabiztossággal oldják meg. Egy anyától hallottuk „... ami 3 éves kora előtt volt, az olyan rossz volt, hogy nem is érdemes beszélni róla -legjobb, ha elfelejti. Ennek a gyerekeknek akkor kezdődött az élete, amikor hazahoztuk.”

A csoportra hárult az a feladat, hogy a szülői belátást, megértést erősítse a gyermek felé, elősegítse azt, hogy az örökbefogadó szülő azonosulni tudjon a gyermek sorsával az örökbefogadást megelőző időszakra vonatkozóan is. A szülők ilyen irányú erőfeszítése katartikus pillanatokat hozott a csoport életébe. A konvencionális gondolkodásban a biológiai szülőt általában pejoratív minősítések, megvetés veszi körül. Hogy az örökbefogadott gyermekre hogyan hat a biológiai szülők szavakkal való bántalmazása, az többnyire kimarad a közgondolkodásból. A biológiai szülővel való ismerkedés kezdetben nehezebbre esett a szülőknek, majd érezni kezdték, hogy ha elengedik a fantáziájukat, felszabadulnak az érzéseik is, sőt új érzésekkel is találkozhatnak. Megjelent bennük az

együttérzés a vér szerinti szülő iránt. Másképp éreztek az örökbefogadott gyermek iránt is. Az együttérzés, a gyermek sorsával való felszabadultabb azonosulás is új érzelemként jelent meg bennük. Mondhatjuk azt is, az azonosulás már egyet jelent a sorsvállalással. Az a kérdés „mit gondolnak, mit jelent a gyermek számára, ha a szülő megértést mutat a vér szerinti szülő felé” már nem tűnt nehéz feladatnak a szülők számára. Tapasztalataink szerint a szülők egymást segítve, rendkívül kreatívan dolgoztak ezen a problémán, miközben ők maguk is érzelmileg felszabadultabbak lettek, megkönnyebbültek.

Akit a szülei elhagynak, intézeti ellátásba kényszerül, stigmát szenved el. A stigmával való birkózás meghaladja a gyermek erejét. A stigma oldása is az örökbefogadó család feladata. A csoportmunka mélyülésével egyre több ilyen akcióra vállalkoztak a szülők. Ilyen volt például talált kiskutya, kismacska befogadása, különböző történetekkel való szembesülés, pl. állatkerti történetek, ahol a rabságban élő tigrisanya, amelyik bánatában nem képes szoptatni kölykét, de egy anyakutya bevonásával megoldódik a kistigris nehézsége. Ezek a történetek mindenki számára érthetően arról szólnak, hogy az elveszettségből, az elhagyottságból is van kivezető út. Aki ezt csinálja, mondja, és aki ezt hallja – az örökbefogadott gyermek – át is éli az ennek megfelelő érzelmi folyamatot. Miután a csoportban többször alkalmaztuk az érzékenyítő tréningre jellemző elemeket, ennek a problémának a körbejárására talán kissé rendhagyó, de jól működő eszközt vezettünk be. Azokban az években két olyan filmmel találkoztunk, ami szülőknek és gyerekeknek is segítséget jelenthetett. Az egyik Annaud, francia kanadai rendező „A medve” című filmje, amely nagyon szép természeti környezetbe ágyazva egy anyját elvesztett medvebocs történetét mondja el, aki végül is magányos erdei bolyongásai során találkozik egy sérült, meglőtt nagy medvével, akinek a maga sajátos módján segít: nyalogatni kezdi a lött sebből vérző nagy medve sebet. A találkozásból kapcsolat lesz, kölcsönösen mindkettő vállalja a másik sorsát és ezáltal mindkettőjük elveszettsége és élete megoldódik. A másik film, amit szintén „házi feladatként” ajánlottunk a szülőknek Leigh angol filmrendező „Titkok és hazugságok” című kitűnő műve. Mindkét film a nézőjének – akár az örökbefogadó szülőkre, vagy gyermekekre gondolunk -mintegy érzelmi iránytűként működik, végigvezetve a nézőt érzelmi folyamatokon, és egyúttal mintát nyújt és a megoldás felé viszi a nézőjét.

A serdülőkorú örökbefogadott gyermekek törvényszerűen érdeklődnek múltjuk, vér szerinti szüleik után. A szülők leggyakoribb reakciója az elhárítás, a ködösítés. Miután néhány csoportülésem foglalkoztatta a szülőket a „mit, mikor, hogyan” kérdése, több szülőpár is kellően felvértezve érezve magát utána tudott engedni a gyermekek ilyen irányú érdeklődésének. Annak a családnak az esetét szeretném megemlíteni, akik megértették a 13 éves örökbefogadott fiuk kíváncsiságát és a gyermek „hol születtem?” kérdésére hitelesen mertek válaszolni. Nyilván szorongva, de elmondták, hogy Tökölön, egy börtönben és elmondták mindazt, amit az anyáról tudtak. Majd miután a 13 éves fiú később látni akarta a börtönt, egy hétvégén hármában elutaztak, és megnézték. Saját beszámolójuk szerint nem volt könnyű egyiküknek sem az a bizonyos vasárnap, de mindenki megkönnyebbült. Ugyanez a család később meglátogatta a csecsemőotthont is, helyreállítva az örökbefogadás előtti és utáni évek törését. Mindennek a mélyebb jelentősége, hogy megteremtődött a lehetősége az örökbefogadás előtti és utáni identitás folyamatosságának is.

Egy másik szülőpár részvételét az állandó háritás jellemezte, mondhatjuk azt, hogy súlyos gondjaik elől az ellenállás álbiztonságába menekültek. Folyamatosan bagatellizálták súlyosan patológiás serdülő lányukkal való nehézségeiket, ugyanakkor ez a szülőpár járt a leghosszabb ideig, gyakorlatilag 3 évig a csoportülésekre. Hogy érzékeltessem a család nehézségeit, meg kell említeni, hogy abban az időszakban, amikor mások képesek

voltakarra, hogy a gyermekükkel megtegyék ezeket a nem könnyű, de nagyon fontos lépéseket az örökbefogadás előtti időszak felderítésére, ők nagyon sajátos módját választották a megoldásnak. A szülők ketten elmentek, mert tudták az anya címét, szétnéztek a szegényes ház körül, érdeklődtek az utcában lakóktól az anya életéről, személyiségéről. Majd a csoportban beszámoltak arról, hogy nagy megkönnyebbülés volt számukra ez az utazás, mert „most már tudjuk biztosan, hogy a mi lányunk ebbe a környezetbe soha nem akar visszamenni”. Ugyanettől a szülőpártól hallottuk csaknem egy évvel a drámai történet után, hogy serdülő lányuk megölte az anya kedvenc papagáját. Ez a történet is bagatellizálva, jelentőségét csökkentve derült ki a csoport számára. Természetesen ez a fajta masszív ellenállás súlyos egyéni patológiát rejt, melynek az oldása meghaladta a csoport erejét.

Az örökbefogadó szülőcsoportban soha nem észleltünk együttes ellenállást. A közös nevező, az egymásra rímelő súlyos gondok, a szenvedés-nyomás már az első alkalmakkor megkönnyítette a csoport előtti megszólalást. Valamennyi szülő szülői mivoltában súlyosan frusztráltak, a gondjaival magára hagyottnak érezte magát. Az is kiderült, hogy segítséget kerestek, de valójában nem kaptak. A csoportban azonnal sorstársakra leltek. Sok szülő irreális elvárásokkal vette körül a gyermeket, nem vettek tudomást a gyengébb képességekről, a gyenge vagy hiányzó motivációról. A magyarul is gyengén olvasó, értő gyermeknek nyelvórákra kellett járni, a gyenge nagymozgás koordinációjú gyermek balett órákon gyűjtötte be a szükségszerű kudarcélményeket.

Az iskolai pályafutás nehézségei állandóan napirenden voltak a csoportban. A teljesítmény problémák mellett oppozíciós magatartászavar, önkényes, szabályokat nem követő magatartás nehezítette a szülők, a pedagógusok, és természetesen a gyermekek életét. Gyakran hallottuk a csoportban, ha valaki arról beszélt, milyen nehezen megy egy-egy tantárgy, „nálatok is ugyanaz, mint nálunk” és egymás után jöttek a hasonló nehézségek másoktól is, akár egy kánonban. Ezekből a beszélgetésekből született meg a következtetés, amely a terapeutákat is frusztrálta. Egy mérnök apa mondta ki először „mi beteg gyerekeket, kaptunk, pedig csak egyetlen kérésünk volt...lehet fiú vagy lány, fehér vagy barna bőrű, nekünk mindegy, csak egészséges legyen”. Természetesen ők is, mint mindenki a csoportban, egészségesnek mondott gyermeket kapott.

Ami az identitás problémát illeti, ez a roma gyermekeknél volt a legkifejezettebb. Az egyik bogárfekete hajú, kreol bőrű serdülő lánytól hallottuk az osztályos időszak alatt: „Fn cigány?! Azok putriban laknak a faluszélen. Mi szép házban lakunk, külön szobám van. „Ő is azok közé tartozott, akinek a szülei rendszeresen jártak a csoportba, majd elmaradtak, és a 14 éves lányt sem hozták el a pszichoterápiás ülésekre. Majd kb. egy év után hallottuk, hogy állami nevelésbe adták az örökbe fogadott gyermeket, de nem bontották fel az örökbefogadást. Majd hónapokkal később az anya is megjelent az intézetben, depresszív zaklatott állapotban volt, nyilvánvalóan a visszaadásról akart beszélni, büntudatot, lelkiismeret-furdalást érzett, valami feloldást keresett a csoportvezetőnél, aki jól ismerte a serdülő lány súlyos magatartászavarát. „Nem bírtuk már tovább, rendszeresen meglopott bennünket. Napokra elcsavargott”. Az anya azóta is rendszeresen találkozik a már 19 éves lánnyal, de az apa eddig hajthatatlan maradt.

Próbáljuk ennek a 14-15 éves lánynak a helyébe képzelni magunkat, hogyan élhette meg magát, hova tartozik, miután a cigány kultúráról, – bár voltak ilyen próbálkozások az egyéni terápiában – énekről, táncról hallani sem akart. Eriksont szeretném idézni, hogy a jelzett probléma lélektani dimenziót érzékeltessen. „Az ember megéli személyisége egységét és időbeli folytonosságát a legkülönbözőbb helyzetekben és egyben az az érzése, hogy személyisége jellemzői összhangban vannak annak a társadalmi csoportnak az értékeivel,

amelyhez tartozik.” Roma születésű örökbefogadott gyermekeink kapcsán még egy folyamatra szeretnék kitérni. Nyilvánvaló, hogy ezek a szülők nem előítéletesen gondolkodtak, amikor roma születésű gyermeket fogadtak örökbe. A szülők és a gyermek életében az a tragikus fordulat állt be az együtt töltött évek alatt – lopások, hazudozások, iskolakerülések, elkóborlások után – hogy a szülők eljutottak oda, hogy rosszul döntöttek annak idején, „azoknak van igazuk, akik nem vállalkoznak roma születésű gyermek nevelésére.” A csoportban természetesen nem volt különbség a problémák jellegét illetően származás szerint. Nyilvánvaló, hogy az intézményes ellátás okozta korai sérülés egyformán károsítja a roma és fehérbőrű gyermekeket.

Az örökbefogadó családok a fent vázlatosan jelzett nehézségeik mellett előbb-utóbb partnerkapcsolati nehézségekkel is küszködnek. A nem mindennapi nevelési nehézségek megterhelik a társkapcsolatokat, hiszen a szülők nem tudják, milyen objektíven adott körülmények áldozata a 2-3 évet intézetben töltött gyermek. Törvényszerű, hogy egymást vádolják a kudarcokért, mindig a másik csinálja rosszul. Családi „játszmák” indulnak be, az egyik szülő következetes akar lenni, de nincs eredménye, a másik „jó” akar lenni, és ajándékokkal, kedvezményekkel igyekszik a gyermek kudarcát gyógyítani. Az eredmény könnyen elképzelhető. A szülők között talákoztunk pszichiátriai kezelésre szoruló anyával, rendszeresen alkoholizáló apával, a házassági krízisek különböző formáival. A megoldatlan, mert megoldhatatlan nevelési nehézségek, az állandó szülői frusztráció, a kilátástalannak látszó jövőkép kórnemző szerepét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Annál inkább nem, mert a „visszaadni vagy végigcsinálni” kettősségét sok szülő nyíltan elvállalta a csoport előtt. A legtöbben morális kényszerre, saját lelkiismeretükre hivatkoztak, amelyek miatt elfogadhatatlan számukra az örökbefogadás megszakítása.

Csoportunkat négy év után zártuk, tovább biztosítva az egyéni konzultáció lehetőségét a szülőknek és folytatva az egyéni terápiákat a gyerekekkel. Döntésünkbe az is belejátszott, hogy számtalanszor frusztráltak éreztük magunkat, mert a szülők és a gyermekek után mi is állandóan „belebotlottunk” a korai sérülések okozta súlyos személyiségfejlődési zavarba. Az esetek egyedisége és súlyossági foka miatt hatékonyabbnak gondoltuk az egyéni és egyedi terápiás segítséget.

A négy év alatt 29 gyermek szülei látogatták változó ideig a csoportüléseket. A csoportban négy egyszülős család volt. A csoport ideje alatt két gyermeket adtak vissza a csoportból, az egyiknél nem szüntették meg az örökbefogadást, hanem állami nevelés mellett döntöttek, a másik gyermeknél az örökbefogadást is megszakították. Csoportunk nyitott, szabad-interakciós jellegű, probléma- és élményfeltáró célzatú vezetési stílussal működött, melyet esetenként esetmegbeszélő és érzékenyítő tréning elemek gazdagítottak.

Miben tudtunk segíteni a szülőknek?

Mindenekelőtt azzal, hogy elfogadtuk és megértettük nem mindennapi nevelési nehézségeiket, ezáltal csökkentettük a szülők magárahagyottságát, izolációját. A csoportmunka segítségével jobban kezdték érteni saját magukat és gyermekeiket, ezáltal a szülő-gyermek kapcsolat javult. A vezetők külön hangsúlyt helyeztek arra, hogy a szülői érzékenység a gyermek felé erősödjön. A tabuk, titkok felfedésével a családon belüli hiteles kommunikáció létrejöttét könnyítettük meg.

A csoport számunkra szakmai identitásunkat sértő felismeréseket is hozott azáltal, hogy a súlyos korai sérülések világába nyújtott megdöbbentő betekintést. A kötődési zavarok, az iskolai készségzavarok, a súlyos magatartászavarok, az érzelmi és indulati élet zavarai, egészében a súlyos korai érzelmi elhanyagolás visszaélésnek minősülő folyamatának súlyos

következményeivel találkoztunk. Tovább fokozta frusztrációnkat, hogy a szülők, akik a gyermek mellett leginkább viselték a következményeket, gyanútlanul, minden felvilágosítás, később érdemi segítség nélkül birkóztak a nehézségekkel.

Ha a megelőzésre gondolunk kézenfekvő, hogy a nyílt örökbefogadásban felnőtt gyermekek behozhatatlan előnyben vannak, mert mindaz, ami az intézményes ellátásban törvényszerű akár enyhébb, akár súlyosabb formában, nem nehezíti fejlődésüket és fejlődési kapacitásukat.

A Vadaskert Kórház és Szakambulancia elérhetősége: 1021 Budapest, Hűvösvölgyi út 116.